

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Architectenwoning van Jos Van Driessche in Gent

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Architectenwoning van Jos Van Driessche, Gent (Sint-Denijs-Westrem),
Pieter Pauwel Rubenslaan 18-18A – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/44021/121.1

Veerle De Houwer, met inbreng van Herman van den Bossche voor de tuin

7/06/2017

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken	4
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	13
2.	Evaluerend gedeelte	13
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	13
2.2.	Motivering van het type bescherming.....	19
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	19
2.4.	Juridische toestand.....	19
2.4.1.	Onroerend Erfgoed:	19
2.4.2.	Ruimtelijke Ordening:	19
3.	Beheersvisie	19
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	19
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	20
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed	20
4.	Bronnen	21
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	21
5.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	21
5.2.	Fotobijlage	21
5.3.	Oeuvrelijst van Jos Van Driessche	21

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

De beschrijving werd opgesteld na een plaatsbezoek aan de woning op 12 juli 2016, in aanwezigheid van architect Jos Van Driessche en architect en oud-leerling Wim Oers, die momenteel het werk van Jos Van Driessche onderzoekt. Beiden gaven tijdens het bezoek informatie over de ontwerpprincipes, die in onderstaande tekst werd verwerkt.

1.1. Situering

Het beschermingsdossier betreft de architectenwoning van Jos Van Driessche, met bijbehorende studio en appartement. De woning met tuin is gelegen op de hoek van de Pieter Pauwel Rubenslaan en de Kortrijksesteenweg in Gent. Aan de oostkant is tegen de woning de woning van ingenieur Guido De Hondt aangebouwd, eveneens een ontwerp van Jos Van Driessche uit 1973. Op het volgende perceel ten oosten langs de Kortrijksesteenweg (nr. 1099) ligt een kinesistenpraktijk (nu advocatenkantoor), tussen 1970 en 1972 ontworpen door Ivan Van Mossevelde en Paul Nelis. Beide panden zijn eveneens bijzonder qua vormgeving en goed bewaard qua exterieur, maar konden niet bezocht worden.

1.2. Historisch overzicht

De woning van het echtpaar Van Driessche-Matthijs werd opgetrokken volgens een goedgekeurde bouwaanvraag van 1974¹. De plannen voor de woning ontstonden ongetwijfeld al eerder en waren voortdurend aan wijzigingen en verbeteringen onderhevig, zoals overigens ook te merken is aan de bouwaanvraag, waarop met kalkeerpapier nog verschillende correcties zijn aangebracht. De woning wordt door architect Jos Van Driessche, die er momenteel nog steeds woont, tot op de dag van vandaag gezien als een *work in progress*, dat voortdurend verfijnd wordt en waar delen nog op afwerking wachten. Ontstaan als architectenwoning met studio en atelier en momenteel in gebruik als tweewoonst voor het echtpaar Van Driessche en het gezin van hun dochter, is de woning steeds multifunctioneel inzetbaar geweest, zich aanpassend aan de evoluerende noden van de bewoners.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken (foto's 1-4)

Exterieur

De woning is ingeplant op een grosso modo rechthoekig bouwperceel op de hoek van de Pieter Pauwel Rubenslaan en de Kortrijksesteenweg, aan het begin van een verkaveling met dertien loten. De Kortrijksesteenweg ligt ten noorden van het perceel en de Pieter Pauwel Rubenslaan ten westen. De lengteas van het perceel is west-oost gericht, parallel met de Kortrijksesteenweg.

Het bouwperceel is en was dichtbegroeid. Jos Van Driessche bouwt bij voorkeur op beboste terreinen. Conform zijn principes werden zoveel mogelijk aanwezige, waardevolle groenelementen bewaard. Er was geen sprake van tabula rasa: de architect ontwerpt de woning na een grondige studie van het bouwterrein en past de woning aan de kwaliteiten hiervan aan, niet omgekeerd. Dit komt bijvoorbeeld tot uiting in kleurkeuze en materiaalgebruik in het exterieur, met name in het parament, waar de Scheldesteen (veldovensteen) in beige en bruine tinten, met grijs, uitpuilend voegwerk² refereert naar de ruwe schors van de sparren die op het terrein aanwezig zijn. Het uitpuilende voegwerk zorgt ook voor een boeiend spel van licht en schaduw, waarbij Jos Van Driessche zelf naar

¹ Dienstencentrum Zwijnaarde, Bouwdossiers, 1076/74., Bouwaanvraag Van Driessche J., s.fol.

² Het voegwerk kwam op experimentele wijze op de werf tot stand, het is in feite de ruwe achterzijde van een gewone gevoegde muur, wat volgens Jos Van Driessche het beste in deze omgeving paste.

Le Corbusier verwijst. De handgevormde Scheldesteen is ruw en ongelijk, de plastische voegen zorgen ervoor dat iedere steen benut kan worden. De steen wordt gecombineerd met beton, dat op enkele plaatsen zichtbaar is. Natuurlijke verwerking van de materialen van het exterieur is belangrijk voor de architect.

Het exterieur van de woning is niet eenvoudig leesbaar en evenmin gemakkelijk tot in het detail te beschrijven. Door de innige verwevenheid met de tuin, met verschillende volwassen bomen en uitbundige vegetatie, is geen enkele gevel in één oogopslag te overzien. Het geheel is een complexe aaneenschakeling en stapeling van sterk sculpturaal opgevatte, soms overkragende of van nissen voorziene volumes van maximaal twee bouwlagen, via aansluitende terrassen en trappartijen met de tuin verbonden en gevat onder een samenstel van lessenaarsdaken (bedekt met vezelcementleien) en platte daken, veelal uitgewerkt in de vorm van dakterrassen.

Andere architecturale elementen, als bijvoorbeeld halfhoge binnenmuren, lopen door van binnen naar buiten om de relatie met de tuin nog meer te benadrukken. Alle ruimtes op de benedenverdieping staan ook in verbinding met de tuin. De rechthoekige vensters met bewaard houten schrijnwerk zijn vaak in verdiepte nissen gezet of overluifeld en worden geplaatst waar er interessante zichtrelaties zijn met de tuin. De woning heeft een verhoogde begane grond en is helemaal onderkelderd, waarbij de kelder ook volledig voorzien is van natuurlijk licht door bovengrondse ramen in het gevelvlak en door schuin geplaatste bovenlichten in de tuin.

De toegang tot het terrein bevindt zich aan de Pieter Pauwel Rubenslaan, met links vooraan een klein, onregelmatig opgebouwd volume van één bouwlaag, met daarin de tuinberging en de brievenbus met erboven een bronskleurige plaat met opschrift 'ARCHITECT Jos VAN DRIESSCHE'.

Bij het hoofdvolume van de woning, met onregelmatig grondplan, in de lengterichting parallel aan de lengteas van het terrein, vormt het voorste blok aan de Pieter Pauwel Rubenslaan, waarin de garage en de berging zijn ondergebracht, een eerste buffer, die de binnenwereld van de woning beschermd tegen de buitenwereld. De garage aan de linkerkant, met overkragend, blind, trapeziumvormig gevelvlak erboven, heeft een oprit in grote, rechthoekige slabben natuursteen en een brede, horizontale poort bestaande uit een blauwgelakte stalen frame voorzien van glas en brede, verticale planken in teakhout. De berging rechts, met verspringende, sculpturaal uitgewerkte gevel, telt één bouwlaag en heeft een plat dak met een dakterras, dat oorspronkelijk voorzien was als waterreservoir voor een sauna (niet gerealiseerd).

Een blauw gelakt, rechthoekig stalen hek met eenvoudige, verticale spijlen, aangebracht tussen de tuinberging en de voorgevel, geeft aan de linkerkant toegang tot een eerste tuinpad - in feite een kronkelende tuinpromenade - die stukje bij beetje fragmenten van de noordgevel van de woning, parallel met de Kortrijksesteenweg onthult.

De aarde, afkomstig uit de kelder en de funderingen, werd aan de kant van de weg opgeworpen als een wal en aangevuld met een muur in Scheldesteen met kenmerkend voegwerk, die een buffer vormt tegen het lawaai en de drukte van de steenweg. Net als de woning is de muur bij uitstek sculpturaal opgevat, met nissen, uitsprongen (o.m. als plantenbak uitgewerkt) en hoogteverschillen. Enkele bomen langs het tuinpad zijn gevat in ringen van baksteen.

Muur, woning en vegetatie samen zorgen voor een soort canyoneffect – en ook, zoals Wim Oers het treffend omschrijft: "*waar de woning dicht bij de perceelsgrens komt, bouwt Van Driessche een moeilijke doordringbare gelaagdheid op, waardoor de illusie van een dieperliggende doch ontoegankelijke ruimte opgewekt wordt*"³ – ofwel, zoals de architect zelf zegt, het wonen in een bos, gerealiseerd op een villa-lot naast een drukke steenweg. Ook de noordgevel zelf is sculpturaal opgevat en ontwikkelt zich naar de tuin met in- en

³ OERS W. 1993: Jos Van Driessche, A+, 34.

uitsprongen, overkragingen, plantenbakken, sokkels en muurtjes in metselwerk, terrassen en trappartijen. De eigenlijke ingang van de woning bevindt zich vrij ver achteraan op het terrein, onder een brede overkraging en wordt door een dwarsmuur aan het zicht onttrokken. De rode kleur van de gelakte voordeur, aan de linkerkant geflankeerd door een breed, gevelhoog venster, past behoort als het blauw van garagepoort en tuinhek tot de primaire kleuren.

Helemaal achteraan op het terrein, rechts achteraan aan de oostkant aansluitend op de woning, bevindt zich de in dezelfde stijl opgetrokken studio, aanvankelijk bedoeld om stagiairs te huisvesten, maar nu verhuurd aan een particulier. De studio vormt op zich eveneens een buffer tussen de woning van Jos Van Driessche en de naastgelegen, iets oudere woning in dezelfde stijl, die hij ontwierp voor ingenieur Guido De Hondt, met wie hij jarenlang samenwerkte⁴.

Vanaf de toegang tot het terrein aan de Pieter Pauwel Rubenslaan, vertrekt aan de rechterkant (zuidkant) een tweede tuinpad, waarvan het begin aan straatzijde gemarkeerd wordt door een groep van drie cirkelvormige constructies in Scheldesteen van verschillende hoogte, twee met bomen en één oorspronkelijk bedoeld als waterput. De tuinmuur aan de west- en zuidkant is uitgewerkt met veel nissen, die als bergruimte en houtstapelplaats zijn bedoeld, waarbij de ruwe materialiteit van de gestapelde, gezaagde boomstammen ook weer deel uitmaakt van het totaalconcept. In de zuidwesthoek is er één opening in de muur, mogelijk omdat het lang de bedoeling was van de familie Van Driessche om ook het naastgelegen stuk grond aan te kopen en te integreren bij de tuin, wat uiteindelijk niet gelukt is (het perceel werd ondertussen bebouwd).

Kenmerkend voor de zuidgevel van de woning is uiteraard een iets grotere openheid, met meer glaspartijen dan aan de noordkant. Ook hier vertoont de gevel verspringingen, zowel in de hoogte als in de diepte, naast overkragende delen, aansluitende plantenbakken en terrassen. Een belangrijk element is de centraal gelegen vierkante patio met barbecue/tuinhaard en vierkant vijvertje (momenteel plantenbak), waar de kinderkamers, de eethoek en de living op uitkijken. Op de verdieping zijn de platte daken, gezien de oriëntatie, uitgewerkt als dakterrassen, zodat ook het appartement (aanvankelijk de architectenstudio) op de verdieping over een eigen buitenruimte beschikt. Het appartement is grotendeels beglaasd aan deze kant en voorzien van een houten pergola-achtige constructie, die in iets minder goede staat verkeert.

Opvallende elementen langs beide tuinpaden, die zeker afzonderlijke vermelding verdienen, zijn de orthogonale verlichtingsarmaturen naar ontwerp van Jos Van Driessche, uitgevoerd in wit en blauw gelakt staal en melkglas. Ook aan de kant van de Pieter Pauwel Rubenslaan bevinden zich dergelijke armaturen, die qua vormgeving ook verwijzen naar bepaalde verlichtingsarmaturen van Frank Lloyd Wright (bvb. Unity Temple, Taliesin 2 vloerlamp), maar in een volstrekt eigen, moderne interpretatie.

*Interieur*⁵

De woning heeft een onregelmatig grondplan. Kenmerkend voor de architectuur van Van Driessche, geïnspireerd op het werk van Frank Lloyd Wright, is dat de traditionele indeling in kamers opgeheven wordt⁶. Alle deuren worden geweerd, op de toiletdeur na. Alle ruimtes staan met elkaar in verbinding, de nodige visuele afscheiding en privacy worden gecreëerd door sporadisch opgehangen rolgordijnen in *parana pine* (*Araucaria angustifolia*) of door massieve meubelachtige objecten uit bepleisterde baksteen, natuursteen en beton,

⁴ Deze woning kon nog niet bezocht worden. Contact met de eigenaar zal nog worden gelegd.

⁵ De beschrijving van het interieur werd opgesteld na het plaatsbezoek van 12 juli 2016. Tijdens dit plaatsbezoek verstreekte Jos Van Driessche zelf informatie over de totstandkoming en over details van de afwerking en de gebruikte materialen. Ook Wim Oers was aanwezig en lichtte bepaalde aspecten toe.

⁶ OERS op. cit., 34.

die volgens Jos Van Driessche ter plaatse tijdens de werf op maat gecreëerd werden in functie van de juiste verhoudingen en het benodigde doorzicht in de ruimte.

Kenmerkend zijn verder verschillen in hoogte van de ruimtes, waarbij de grootste hoogte in de living bereikt wordt (tot onder het dak) en de slaapkamers de laagste plafonds hebben. Ook zijn er verschillende niveauverschillen binnen de woning, bvb. tussen delen van de living, die ook voorzien is van een mezzanine, wat eveneens voor bijzondere doorzichten zorgt. Het materiaal- en kleurgebruik is in de hele woning consistent, beperkt en harmonieus. Terugkerende elementen voor de vloeren zijn vrij ruwe, witte Franse natuursteen (afkomstig uit een wijnkelder), Moulmeinteak en Zuid-Afrikaanse leisteen. Ook vasttapijt komt voor als vloerbedekking, maar dit is overwegend een tussenoplossing, bedoeld om op termijn vervangen te worden door teak. Grenen, ceder, kurk, blauwe geglazuurde tegels en witte, ruwe bepleistering worden gebruikt plafonds, wanden, trappen en vast meubilair. Een Congolese houtsoort en parana pine dienen voor schrijnwerk en rolgordijnen voor de vensters (en ook als afscheiding tussen kamers). Het huis wordt verwarmd door middel van vloerconvectoren, afgedekt met roosters in teak of in nissen langs de ramen verwerkt. In de inrichting komt een beperkt aantal meubels, ontworpen door Jos Van Driessche voor, weliswaar overwegend niet specifiek voor deze woning ontworpen.

Van west naar oost, in de lengterichting, volgen vier functionele blokken elkaar op: de garage annex bergruimte ten westen, gevolgd door het nachtgedeelte met twee kinderkamers met eigen sanitair en toegang tot de zuidgerichte patio en de ouderslaapkamer op twee niveaus met eigen badkamer en ontbijthoek ook met toegang tot de tuin. De drie ruimtes worden aan de noordkant verbonden door een gang, die eveneens bedoeld was als inloopkleerkast (niet gerealiseerd). Deze gang heeft eveneens een smalle, moeilijk zichtbare buitendeur aan de noordkant.

Het volgende blok telt twee bouwlagen en groepeert verschillende functies. Het gaat op de benedenverdieping in totaal om vijf ruimtes die alle uitgeven op de hall aan de noordgevel. Ten oosten van de hall liggen de '*mannelijke*' ruimtes gegroepeerd: het bureau van Jos Van Driessche met ten zuiden ervan, lager gelegen, een ruimte die oorspronkelijk in gebruik was als ontvangstsalon voor het architectenbureau. In de zuidoosthoek van de hall bevindt zich het toilet, met ernaast een trap naar de verdieping, met enerzijds de mezzanine van de living boven het ontvangstsalon aan zuidzijde en aan de noordkant de ruimtes van het architectenbureau, nu in gebruik als appartement voor het gezin van de dochter van Jos Van Driessche.

Ten zuiden en westen van de hall bevinden zich de '*vrouwelijke*' ruimtes, bestemd voor koken en gezellig familiaal samenzijn. Ten noordwesten sluit op de hall de keuken aan, die in de noordgevel voorzien is van een bandraam en daardoor zicht heeft op de toegang tot de woning. Ten zuiden sluit op de hall de living aan, met uitzicht op de patio. Tussen keuken en living is een eethoek voorzien, aanvankelijk met vaste kastenwand en bar (wandsysteem Tecno), die momenteel verwijderd zijn, maar wel opgeslagen in de woning.

Het vijfde blok van de woning wordt gevormd door de kleine studio ten oosten, die volledig op zichzelf staat en normaal gezien alleen in verbinding staat met de rest van het huis via de tuin (nu afgescheiden ten behoeve van de huurder).

Zoals eerder aangegeven is de volledige woning onderkelderd. Momenteel is deze kelder in gebruik als opslagplaats en wijnkelder. In het verleden maakte hij ook deel uit van het architectenbureau, wat mede mogelijk was doordat er overal daglicht in doordringt. Ook in de kelder zijn echter architecturale elementen terug te vinden met eenzelfde hoge graad van detaillering en sculpturale uitwerking als in de rest van het huis, zodat ook dit een bijzonder kwaliteitsvolle ruimte is.

Beschrijving van de verschillende ruimtes

Inkomhal

De brede, roodgelakte voordeur, geflankeerd door een breed, kamerhoog venster met een fijn, horizontaal gelamelleerd rolgordijn in parana pine geeft toegang tot een ruim opgevatte hall met onregelmatig, rechthoekig grondplan. De hall is ruim opgezet uit praktische overwegingen, in lijn met de filosofie van de architect: meer dan voldoende ruimte voor enkele stoelen om rustig jas en schoenen te kunnen uitdoen. De hall geeft al eerste doorzichten naar de achterliggende woning: de keuken ten westen en de living ten zuiden.

De afwerking van de hall gebeurde overwegend met natuurlijke materialen in warme tinten. De vloer bestaat uit drie zones: aan de voordeur een licht verdiept, halfcirkelvormig gedeelte met een kokosmat, gevolgd door een zone in gebroken witte natuursteen – een materiaal dat doorloopt in de keuken, die ten westen aansluit op de hall – en tot slot een L-vormig deel in brede planken uit teakhout, het materiaal dat eveneens in de aansluitende ruimtes (het bureau ten oosten en de living ten zuiden) als vloerbedekking gebruikt wordt. De noord- en oostwand zijn voorzien van een ruwe, witte bepleistering, de overige wanden zijn afgewerkt met een verticale beplanking in grenen. Het plafond is afgewerkt met natuurkurk met een fijnkorrelige textuur. De verlichting bestaat uit plafondspots in zwart en mat zilver van Erco, die ook elders in de woning voorkomen.

In de oostwand van de hall bevindt zich de doorgang naar het bureau, met als afscheiding een rolgordijn in fijn, horizontaal gelamelleerd parana pine, aan de rechterkant geflankeerd door het toilet, met opvallende, massieve, 10 cm dikke deur met ruwe, witte afwerking. Links aan de zuidkant geeft de hall toegang tot de trap naar de mezzanine. De trap heeft treden uit witte natuursteen en stootborden voorzien van blauwe, geglazuurde tegels, gezet in cement.

Bureau

Het bureau ligt ten oosten van de inkomhal. Het is een ruimte met vierkant grondplan, met brede plankenvloer uit teak en plafond uit natuurkurk met fijnkorrelige structuur. De wanden van de ruimte zijn niet volledig vlak, maar worden op bepaalde punten verlevendigd door haaks erop staande kamerhoge muren van beperkte breedte, waardoor nissen gecreëerd worden. De wanden zijn overwegend afgewerkt met ruwe witte bepleistering.

De noordwand heeft aan de linkerkant twee van die kamerhoge haakse muren, waarop rechts een modulair wandsysteem aansluit (merk Tecno), met verstelbare legplanken en een gesloten kastje. De muurvlakken ter hoogte van het wandsysteem zijn voorzien van een wandbetimmering in grenen, zoals die ook in de hall voorkomt. Een deel van de muur is hier blauw geverfd.

Een breed venster, met houten schrijnwerk en rolgordijn in parana pine aan de oostkant kijkt uit over het pad naar de ingang van de studio. Het venster heeft een brede vensterbank in teak op zithoogte met ervoor, parallel ermee en even hoog en breed, een opengewerkt sculpturaal opgevat zitelement (of een legplank), voorzien van een natuurstenen blad en een ruwe, witte bepleistering. Dit element sluit aan de linkerkant op een dwarsmuur (zoals hoger omschreven) aan. Het verwarmingselement in deze ruimte is tussen dit zitelement en de vensterbank ingewerkt.

Het bureau staat in open verbinding met een lager gelegen ruimte ten zuiden ervan die vroeger het ontvangstsalon van het architectenbureau was. Beide ruimtes worden van elkaar gescheiden door twee vaste, kubistisch vormgegeven afscheidingen, door Wim Oers als "*massieve meubelachtige objecten*" omschreven, die ook op andere plaatsen in de woning voorkomen en die telkens verschillend van vorm zijn, aangepast aan de dimensies en de gewenste doorzichten. Het centrale element hier is aan de kant van het

ontvangstsalon opengewerkt. Ter hoogte van deze afscheidende elementen bevindt zich een trap naar de kelder. Verder leiden vier betonnen trapjes naar beneden, naar het ontvangtsalon. Kenmerkend voor bijna alle trappen in de woning is dat één (of meer) van de onderste treden steeds breder is uitgewerkt, wat steeds zorgt voor een bijzonder sculpturaal effect. Ook bij deze trap is dit het geval.

Voormalig ontvangtsalon van het architectenbureau

Het voormalige ontvangtsalon van het architectenbureau, ten zuiden van het bureau, heeft eveneens een vierkant grondplan. Het ligt lager dan de living en het bureau, waar het in verbinding mee staat. De vloer is uitgevoerd in vierkante tegels uit leisteen (30x30cm), het plafond in natuurkurk (idem bureau en hall). De muren zijn voorzien van een ruwe, witte bepleistering. Twee kamerhoge vensters met rolgordijnen in parana pine kijken uit op de tuin ten zuiden. In de oostwand bevindt zich een deur naar de studio, die momenteel is afgesloten en aan het oog wordt onttrokken door een rolgordijn.

In deze ruimte zijn momenteel enkele meubels en objecten naar ontwerp van Jos Van Driessche geplaatst. De grote, uitschuifbare eettafel in teak en met inlegwerk in lapis lazuli met twaalf bijbehorende stoelen is een ontwerp uit 2001 voor woning Tack in Sint-Martens-Latem. Het tweede exemplaar van dit ensemble, ondertussen ook gecommmercialiseerd en op bestelling verkrijgbaar, werd voor deze woning vervaardigd. De tafel staat op een tapijt met geometrische motieven in blauwe, witte en rode tinten dat voor deze woning werd ontworpen in 2004. Boven de tafel hangt een kroonluchter in koper en plexiglas, eveneens voor deze woning ontworpen.

Living

De living heeft een dubbele hoogte, een rechthoekig grondplan en wordt aan de zuidkant gedomineerd door een kamerhoge, sterk horizontaal geaccentueerde open haard, die is uitgewerkt in baksteen en hout in combinatie met een laag, aansluitend zitelement met ruwe witte bepleistering. De grote haard als centraal element refereert naar het werk van Frank Lloyd Wright. Een bijzonder detail is dat in de haard ook plaats is voor een echte bakkersoven, die jarenlang frequent gebruikt werd door het gezin.

De living kijkt uit op de patio aan de westkant, door middel van een kamerbreed en kamerhoog verticaal onderverdeeld venster, waarin ook de deur naar de patio is verwerkt. De living wordt overspannen door een gebogen plafond met vrij smalle latten in cederhout, waaruit zeker invloed van de Scandinavische architectuur spreekt (o.m. Aalto). De vloer in brede planken teakhout vult het warme kleurenpalet aan. De wanden zijn deels afgewerkt met de ruwe, witte bepleistering, die op verschillende andere plaatsen in de woning terugkomt en deels voorzien van verticale latjes in grenen. De noordwand is bovenaan afgewerkt met natuurkurk – bedoeld om uiteindelijk vervangen te worden door spiegels.

In de living komen drie vrij omvangrijke vaste sokkels voor van verschillende hoogte, met wanden voorzien van een ruwe, witte bepleistering en met een blad in witte natuursteen, dat meer of minder ruw kan zijn afgewerkt. Ook de scheiding tussen de living en de ontvangtsalon wordt door een dergelijk element gevormd. Alle sokkels worden ingenomen door voorwerpen die een bijzondere betekenis hebben voor de architect (o.m. kruikencollectie) en die op een welbepaalde manier door hem geplaatst zijn, zodat ze een bijzondere compositie vormen. Dit is overigens eveneens het geval voor een aantal kruiken buiten. Een opvallend element op de sokkel rechts van de open haard is een ionisch kapiteel dat Van Driessche recupereerde van het kasteel van Seneffe, waar het anders vernietigd zou worden.

De 'meubelsokkel' die de scheiding vormt tussen de living en de eethoek is voorzien van uitsparingen, die bedoeld zijn om rolwagentjes in te plaatsen. Het ontwerp voor deze rolwagentjes bestaat al, maar voorlopig zijn ze voor deze woning nog niet uitgevoerd. Ook de sokkel tussen living en ontvangtsalon heeft een uitsparing, waarin geruime tijd de televisie stond.

Met dezelfde aandacht als waarmee de collectiestukken op de sokkels zijn geplaatst, heeft de architect ook de lichtpunten in de living bepaald. Het gaat enerzijds om een aantal spots van het merk Erco die we ook elders in de woning terugvinden. Bijzonder en opvallend zijn de twee groepen van drie bolvormige hanglampen in Japans rijstpapier met verschillende diameters (Akari van Isamu Noguchi), die op verschillende hoogte in twee hoeken van de living zijn opgehangen.

De living heeft ook een mezzanine, boven het ontvangstsalon van het architectenbureau. Van hieruit heeft men een prachtig zicht over de living en de patio. De mezzanine wordt momenteel gebruikt als televisieruimte en archief. In principe heeft de mezzanine een dakterras aan de zuidkant, maar dit wordt momenteel niet gebruikt en is ook niet toegankelijk.

Eethoek

De eethoek vormt samen met de living een L-vorm en ligt er ten noorden van. Het lage plafond is bedekt met natuurkurk met een fijnkorrelig patroon. De vloerbedekking bestaat uit twee materialen: teak, zoals in de living, onder de eettafel en een loopvlak in witte natuursteen dat de verbinding vormt met de keuken. De scheiding tussen beide wordt gevormd door de hoger beschreven sokkel. De eethoek heeft een vaste tafel (verankerd in de vloer) met rond, wit marmeren blad, geïnspireerd door de welbekende tafel van Eero Saarinen. Vrij dicht boven de tafel hangt een luchter⁷.

Achter de eettafel bevindt zich de bar in een nis, afgescheiden van de eethoek door een vaste toog (zelfde vormgeving als de sokkels) met blad met verspringende hoogte. Het barmeubel zelf - van hetzelfde wandsysteem als dit in het bureau (Tecno) - ligt momenteel opgeslagen in de kelder en kan eventueel worden teruggeplaatst.

In de wand tegenover de bar is een open ingebouwde kast gemaakt in grenen, waarvan de legplanken momenteel eveneens verwijderd zijn.

Keuken

De keuken werd door Jos Van Driessche volledig op maat van zijn echtgenote ontworpen. De ruimte heeft een vrij laag plafond in hetzelfde type kurk dat ook elders in de woning gebruikt wordt en een vloer uit witte natuursteen. Er zijn geen kasten, maar open vakken met wanden uit baksteen, afgewerkt met de ruwe witte bepleistering en voorzien van legplanken. Alles is zo tijdens het koken bij de hand. Het werkblad bestaat uit bruine geglazuurde tegels van klein formaat. Vooral bij het keukenblok dat de scheiding met de eethoek vormt is duidelijk dat ook de keuken in wezen als een groot sculpturaal element is opgevat. De dampkap met houten bekleding is een eigen ontwerp. Het kookvuur met de spiraalvormige verwarmingselementen is van Amerikaanse makelij. Achter het kookvuur, aan de kant van de eethoek, is het keukenblok lager, zodat wie kookt toch in contact staat met de eethoek en de achterliggende living en het overzicht kan houden. De keuken staat aan de oostkant in een open verbinding met de hall, zodat de cirkel van het daggedeelte van de woning rond is.

Nachtgedeelte

Op de keuken sluiten ten westen een kleine bergruimte en een gang aan, die de drie slaapkamers met elkaar verbinden. De vloerbedekking bestaat hier uit vasttapijt, dat echter op termijn zou vervangen moeten worden door teak. Plafonds bestaan uit natuurkurk of hebben een vlakke, witte afwerking. Ook hier geen deuren, alleen de rolgordijnen in parana pine, die ook elders in de woning terugkomen. Beide kinderkamers hebben een vierkant grondplan, geven uit op de patio en zijn voorzien van een eigen sanitaire cel met een lavabo in een blad met blauw geglazuurde tegels en een toilet. In de gang was een inloopkleerkast voorzien, die echter nog niet gerealiseerd is. Het slaapgedeelte voor de ouders is ruim opgevat en heeft een bijzondere ruimtewerking. Het

⁷ Uit de Fun serie van Verner Pantton.

bed met nachtkastje is in feite een vaste structuur, waarop matrassen worden gelegd en staat op een verdieping, die enkele treden hoger gelegen is dan de kleedruimte met ontbijthoek, die uitgaat op de tuin. De ontbijthoek sluit aan op een ruime badkamer met blauwe betegeling, waarvan het bad/douche/toiletgedeelte eigenlijk als één grote, unieke, kubistische sculptuur is opgevat. De badkamer is nog niet volledig afgewerkt en de vloertegels vertonen lichte schade.

Appartement

Het appartement, de vroegere architectenstudio, strekt zich uit op de verdieping over de volledige noordkant van de woning, met aansluitende dakterrassen op het zuiden. Het heeft een eigen toegang via een trap in de garage. Het kleurenpalet is hier iets koeler dan in de woning zelf: witgeschilderde plafonds (aan de noordkant komt eveneens een houten beplanking voor), gebroken witte natuursteen en vasttapijt als vloerbedekking.

In het westen ligt de living met open keuken, van elkaar gescheiden door een sculpturaal opgezette wand. Tussen living en keuken bevindt zich de eethoek. Het plafond vertoont een niveauverschil: de noordkant is hoger dan de zuidkant. Een opvallend element in deze ruimte verder is de deels zichtbare dakstructuur, een expressieve, repetitieve reeks van kort bij elkaar geplaatste witgeschilderde houten elementen, die over de volledige lengte van de ruimte lopen. Een smalle lichtstrook zorgt voor lichtinval uit het noorden.

Een breed venster met deurvenster op het zuiden geeft toegang tot twee met elkaar verbonden dakterrassen (met niveauverschil) aan de zuidkant. Het laagst gelegen terras aan de westkant was bedoeld als watervoorziening voor een onderliggende sauna in de berging (niet uitgevoerd). Voor het venster is een bijna kamerbrede vensterbank voorzien, met bergruimte eronder. In de zuidwesthoek van de kamer sluit deze vensterbank aan op een groep van witbepleisterde sokkels van verschillende hoogte.

De keuken is op dezelfde manier uitgewerkt als de keuken beneden, met dit verschil dat in de open vakken stalen rolkasten geplaatst zijn, waardoor alle benodigdheden hier aan het zicht onttrokken worden. Het werkblad is van blauwe hardsteen.

Het appartement omvat verder slaapkamers en een badkamer, die ook weer sculpturaal is opgevat, zij het minder uitgesproken. Lichtgrijze natuursteen en beige keramische tegels worden hier gecombineerd met rookkleurig spiegelglas en een houten plafond.

Vroeger stond de voormalige architectenbureau ook in verbinding met de rest van de woning via de mezzanine boven het ontvangstsalon. Hier werd nu een deur geplaatst. Een bijzonder element in deze zone is de bar van het architectenbureau: opnieuw een hoog en breed, sculpturaal element in de ruimte met verschillende nissen en niveauverschillen, dat momenteel als opbergruimte dienst doet.

Studio

De studio is een afzonderlijke entiteit ten oosten van de woning, met eigen voordeur en stukje tuin. De studio is compact en functioneel opgevat, met een ruwere afwerking: het metselwerk met uitpuilend voegwerk wordt hier ook in het interieur doorgetrokken en gecombineerd met een ruwe witte bepleistering en hout. Ook hier staan alle ruimtes met elkaar in verbinding en zijn sculpturaal opgevatte scheidingswanden voorzien, net als een mezzanine en een vaste, ronde eettafel. De studio getuigt op een kleine schaal van dezelfde graad van detaillering en dezelfde meesterlijke ruimtelijke compositie met sculpturaal opgevatte elementen van de binnenruimte die we ook in de rest van de woning terugvinden.

Tuin (tekst door Herman van den Bossche)

Architect Jos Van Driessche volgde in het midden van de jaren 1950 lessen aan de *Werkkunst Schule* in Kassel bij de vermaarde Duitse landschapsarchitect Hermann Mattern (1902-1971) van wie hij de aandacht voor de 'ontworpen' natuur meekreeg, of correcter gezegd voor 'de ontworpen en aangeplante natuurlijk ogende tuin'. De stapelmuren,

terrassen en paden als bindende elementen in de tuinontwerpen uit het vroege werk van Mattern werden een blijvende inspiratiebron voor de tuinontwerpen van Jos Van Driessche bij zijn latere woningontwerpen.

Reizen naar Finland brachten hem in contact met de architectuur van Alvar Aalto en gebouwen die zich in het landschap en de 'natuur' integreerden.

Ook zijn fascinatie voor het werk van Frank Lloyd Wright en meer bepaald voor de woning *Falling Water* bij de *Bear Run* in Pennsylvania (VSA) versterkten nog de drang tot integratie van zijn architectuur in haar 'natuurlijke' omgeving. Hij kende het oeuvre van Wright uit monografieën van 1963 die hij in 1964 aangekocht had. Zijn inzichten werden bevestigd en uitgediept tijdens het bezoek in 1988 aan de woning *Falling Water* op de oever van de *Bear Run* met omgevende 'wilde natuur'.

Net zoals de stapelmuren in het vroege werk van Mattern vertonen de muurvlakken in veldovensteen met hun her en der ingesloten sintels en uit de voegen puilende hydraulische mortelspecie evenzeer reliëf, levendigheid en materialiteit. Deze architecturale realisaties van Jos Van Driessche kregen de omschrijving 'romantisch modernisme'.

Bij zijn eigen woning wordt de buitenruimte van de tuin naar binnen getrokken en lopen buiten- en binnenruimten via grote, in de gevels verzonken ramen naadloos in elkaar over.

Beschrijving

De woning staat centraal op het perceel ingeplant tussen bestaande volwassen grove dennen (*Pinus sylvestris*) die de woning in een soort van groene 'canyon' plaatsen zoals Jos Van Driessche het omschrijft. Het typische metselwerk van veldovensteen met plastisch uitpuilende mortelspecie echoot bewust de textuur en de kleur van de gegroefde schors van de grove dennen. De tuin is geheel ommuurd met halfsteense verspringende en overhoekse muren met hoogtes van 160 cm tot 200 cm en ondiepe nissen voor onder meer het stapelen van brandhout. De tuin is verder gestructureerd door plantenbakken met variërende diameters van 120 cm tot 350 cm en hoogten van 30cm tot 140 cm in hetzelfde typische metselwerk. Metselwerk dat er na meer dan 40 jaar nog onberispelijk uitziet.

De derde ordenende factor zijn de tuinpaden in dezelfde veldovensteen met variërende breedten van 80 cm tot 150 cm. Architect Jos Van Driessche noemt de tuinpaden horizontaal metselwerk met aarde aan beide kanten. De tuinpaden vormen een rondweg en verbinden ruimere plankieren in veldovensteen die her en der aansluiten bij de gevels en tuinmuren. De totaalarchitectuur die zo eigen is voor dit werk van architect Jos Van Driessche, creëert een twee-eenheid tussen de eigen woning en de tuin.

Tussen de ranke, opgaande stammen van de oude grove dennen en spontaan gegroeide ruwe berken (*Betula pendula*), jonge zomereiken (*Quercus robur*) en een paar doorgesloten fijne sparren (*Picea abies*), ontvouwt zich op de volle grond langs de tuinpaden en plankieren en in de plantenbakken de 'ontworpen en aangeplante wilde tuin' met typische plantenkeuze uit de jaren 1970 van Jos van Driessche: witte sneeuwbes (*Symphoricarpos albus* var. *laevigatus*), Pontische rododendron (*Rhododendron ponticum*), Pontische azalea (*Rhododendron luteum*) en schermvormige hortensia (*Hydrangea macrophylla* 'Taube'), mahoniestruik (*Mahonia aquifolium*), trosrozen (Rosa 'Lili Marleen'? (Kordes 1959)). De aangeplante en spontaan gegroeide mannetjesvarens (*Dryopteris filix-mas*) en wijfjesvarens (*Athyrium filix-femina*), de spontane boshyacinten (*Endymion non-scripta*), de aangeplante lelietjes-der-dalen (*Covallaria majalis*), de ooievaarsbek (*Geranium macrorrhizum*), hemelsleutel (*Sedum spectabile*) de spontane breedbladige wespenorchis (*Epipactis helleborine*) en de alom aanwezige grootbladige klimop (*Hedera helix* 'Hibernica') versterken het wilde uitzicht van de tuin.

In de tuin staan ook tuinlampen opgesteld naar eigen ontwerp. De tuinlampen bestaan uit twee armaturen met een die naadloos op een gelijkzijdig stalen L-profiel van geringe hoogte gelast zijn. De stalen deksels van de twee armaturen zijn even hoog als het L-profiel breed is. L-profiel en deksels zijn lichtblauw geschilderd. Elk deksel omvat voor 1/5 een roestvrijstalen vierkante buis die op haar beurt de lichtbron in een grotendeels verzonken kubus in de melkweit glas met zwarte randen bedekt. De twee armaturen zijn

naast elkaar met een dekselhoogte verschil op het L-profiel gelast. Het geschilderd staal vertoont roestvlekken.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens plaatsbezoeken op 26 maart 2015 en op 12 juli 2016. De fysieke toestand is toen fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Het gebouw wordt momenteel bewoond en bevindt zich globaal in een goede toestand, behoudens verborgen gebreken en enkele details:

- momenteel is er een waterlek in de ouderslaapkamer, ten gevolge van waterinsijpeling van het dakterras. Dit wordt echter op korte termijn gerepareerd.
- de betegeling van de badkamer horend bij de ouderslaapkamer vertoont sporen van slijtage.
- het houtwerk van het dakterras aan het appartement op de verdieping is in minder goede staat en dient waarschijnlijk op termijn vervangen te worden
- Volgens gegevens van de bewoners is de dakbedekking uit vezelcementleien eveneens aan vervanging toe.

Bepaalde elementen van het vast meubilair werden nog niet gerealiseerd (vb. roltafeltjes) en bepaalde elementen van de interieurafwerking zijn tijdelijk (vb. vasttapijt).

De tuin is goed onderhouden.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

Het werk van Jos Van Driessche werd tot op heden nog niet systematisch onderzocht. Door de architect en zijn familie wordt samen met Wim Oers gewerkt aan een overzicht van alle werken, gebaseerd op het archief van het architectenbureau dat in de architectenwoning bewaard wordt. Momenteel is al een eerste oeuvrelijst beschikbaar (bijlage 5.3.), met een veertigtal uitgevoerde projecten tussen 1960 en 2014, waaronder 27 woningen. Het werk van Van Driessche omvat daarnaast ook tal van bekroonde, maar niet uitgevoerde wedstrijdontwerpen.

Opleiding, ontwikkeling en vroeg werk

Jos Van Driessche werd geboren in Lokeren op 5 maart 1930⁸. Hij studeerde af als architect aan Sint-Lucas in Gent in 1954. Na zijn studies volgde hij stage bij Hermann Baur in Basel, bekend als kerkenbouwer. Tussen 1956 en 1957 volgde hij seminaries landschapsarchitectuur aan de 'Staatliche Hochschule fur Bildende Kunste' in Kassel, bij prof. Dr. Hermann Mattern, bij wie hij eveneens stage volgde en waar hij kennismaakte met het werk van Hans Scharoun.

Volgens Wim Oers begon Jos Van Driessche al tijdens zijn studie en stage in Kassel zijn persoonlijke visie op architectuur te ontwikkelen, op het ogenblik dat het functionalistische modernisme zich in een crisis bevond en als te beperkend of remmend werd ervaren. Zoals hoger aangegeven kreeg Jos Van Driessche bij Mattern aandacht voor de 'ontworpen' natuur mee, of voor 'de ontworpen en aangeplante natuurlijk ogende tuin'. Door mee te werken aan het project 'Stadt von Morgen' kreeg hij oog voor de kwaliteitsverhoging van de menselijke biotoop⁹.

⁸ Biografische gegevens werden ontleend aan: OERS W. 1993: Jos Van Driessche, A+, 121, 31-37 en aangevuld met informatie uit gesprekken met Jos Van Driessche tijdens de plaatsbezoeken aan zijn woning.

⁹ OERS op. cit., 32.

Verder ondernam Van Driessche als jonge architect reizen naar Finland en Denemarken. Het Scandinavische modernisme, dat gekenmerkt wordt door de integratie van architectuur in het landschap, een voorkeur voor het gebruik van warme en natuurlijke materialen en aandacht voor ergonomie en menselijke schaal¹⁰ had zeker invloed op de architect, die zelf Alvar Aalto, Arne Jacobsen en Jorn Utzon aangeeft als belangrijke inspiratiebronnen, naast Alvaro Siza, Herman Mattern, Hans Scharoun, Otto Bartning, en Louis Kahn - een aantal van deze architecten kende hij ook persoonlijk¹¹.

Daarnaast droeg de architectuur van Frank Lloyd Wright al van tijdens zijn opleiding zijn bijzondere belangstelling weg. Van Driessche kocht als student de autobiografie van Wright, later enkele monografieën over diens werk en bezocht in de jaren 1980-1990 ook effectief werken van Wright in de Verenigde Staten. De principes van de organische architectuur van Wright vinden we in een persoonlijke versie terug in het werk van Jos Van Driessche, in het bijzonder in zijn villaontwerpen¹². Naast Wright worden ook Alvar Aalto en Hans Scharoun als vertegenwoordigers van de organische stroming in de architectuur gezien. Deze stroming resulteerde niet in één stijl, het is eerder een ontwerpfilosofie die van dezelfde uitgangspunten vertrekt. Voor het werk van Wright worden zo bijvoorbeeld twaalf punten omschreven (zie ook verder), hoewel zelfs Wright ze nooit allemaal wist te verenigen in één van zijn gebouwen¹³.

Ontwerpen begint volgens Jos Van Driessche met een organigram en met een grondige studie van het bouwterrein: wat is er te zien, wat moet er behouden blijven, hoe is de oriëntatie, hoe is de lichtinval?¹⁴ Hij omschrijft dit zelf als '*het zoeken van de architect naar het geheim dat in de grond zit*'. Het ontwerp gaat steeds uit van wat waardevol is op het terrein - ieder terrein is verschillend en bepaalt mee de architectuur, niet omgekeerd. De binnenarchitectuur is steeds afgestemd op de buitenarchitectuur, binnen ontwikkelt zich steeds naar buiten. Het bouwen kan zeer experimenteel zijn en plannen zijn voortdurend in ontwikkeling. Ook tijdens het bouwproces op de werf, in overleg met de bouwvakkers, worden dingen uitgedacht, tot de meest bevredigende oplossing gevonden wordt. In het geval van de eigen woning kwam zo het metselwerk met uitpuilende metselspecie tot stand. Projecten worden idealiter uitgewerkt als totaalconcept, waarbij alles van de '*buitenarchitectuur*' (de tuin) tot het interieur en zelfs meubels en huisraad door de architect worden ontworpen. Bouwprojecten worden uitgevoerd met een klein team en kennen vaak een lange totstandkomingstijd. Naast het bouwterrein zijn de wensen van de opdrachtgever de maatstaf voor de architectuur. Deze uitgangspunten sluiten, net als het gebruik van natuurlijke materialen in hun zuivere vorm, aan bij de organische architectuur (van onder meer Wright):

*Building and site*¹⁵

The site should be enhanced by the building, and the building derives its form partially from the nature of the site. (...) The building grows out of the landscape as naturally as any plant; its relationship to the site is so unique that it would be out of place elsewhere.

Materials

Materials (...) are used simply in a way that enhances their innate character and optimizes their individual colour, texture and strength. One material is not disguised as another. In organic architecture, only a few materials are used, both inside and outside.

¹⁰ DE BONT Y. & STRAUVEN F.(ed.) 2012: *Architectuur in de Golden Sixties*, s.l. 52.

¹¹ Informatie van Jos Van Driessche per e mail van Bert Verschuren dd. 9/10/2016.

¹² S.N. s.d.: Wright - *Organic architecture* [online], <http://flwright.org/training-home-and-studio> (geraadpleegd op 11 januari 2017).

¹³ S.N. s.d.: Wright - *Organic architecture* [online], <http://flwright.org/training-home-and-studio> (geraadpleegd op 11 januari 2017).

¹⁴ Informatie van Jos Van Driessche tijdens plaatsbezoek aan de woning.

¹⁵ S.N. s.d.: Wright - *Organic architecture* [online], <http://flwright.org/training-home-and-studio> (geraadpleegd op 11 januari 2017).

Human Values

"All values are human values or else not valuable", said Wright. "Human use and comfort should have possession of every interior – should be felt in every exterior."

Een andere constante doorheen het oeuvre van Van Driessche is volgens Oers de zoektocht naar de meest geschikte eenheidsmodule¹⁶. Geometrie is een praktisch middel om te bouwen en te creëren, maar steeds gericht en geënt op de mens als bewoner. Van Driessche is geboeid door bijzondere verhoudingen als de gulden snede en de Fibonaccireeks, waarmee hij- zoals hij zelf aangeeft- ondertussen zo vertrouwd is dat ze spontaan terugkeren in al zijn werken. Het werken met deze verhoudingen geeft automatisch een resultaat dat als harmonisch ervaren wordt. Zowel van de gulden snede als van de Fibonaccireeks wordt gezegd dat deze verhoudingen ook in de natuur voorkomen.

Daarnaast houdt de architect rekening met het ergonomische aspect: zo werd in de eigen woning de keuken op maat gemaakt van mevrouw Van Driessche. Dit niet alleen wat de keukeninrichting betreft, maar qua ook doorzichten en hoogte van vensteropeningen.

Ook op deze punten sluit de architecturale filosofie van Jos Van Driessche aan bij de organische architectuur van Frank Lloyd Wright:

*Proportion and Scale*¹⁷

The human body should be the measure of a building and its furnishings. Wright spoke of the "integral harmony of proportion to the human figure—to have all details so designed as to make the human relationship to architecture not only convenient but charming."

Nature

Nature is an architect's school. The creative possibilities of form, color, pattern, texture, proportion, rhythm, and growth are all demonstrated in nature. Organic architecture does not imitate nature but is concerned with natural materials, the site, and the people who will occupy the buildings.

Ook bij de stedenbouwkundige ontwerpen worden al van in een heel vroeg stadium (projecten die de architect uitwerkt bij Hermann Mattern) geschakelde woningen ingebed in de natuur, opgevat als woonerven waar geen verkeer toegelaten is en waar de auto slechts aan de zijlijn toegang heeft. Het schakelen en verschuiven van woningen maakt dat ze op een efficiënte manier open ruimte kunnen delen zonder in elkaars gezichtsveld te komen. Het model kan leiden tot vrij spectaculaire, zeer organisch aandoende wijkmodellen, zoals dit voor het niet gerealiseerde urbanisatieplan De Kuil in Gent. Een voorbeeld op kleinere schaal is de sociale woonwijk Sparrenhof (foto 5), door Jos Van Driessche ontworpen samen met Paul Van Winkel, in 1966 gepubliceerd in La Maison en in 1967 bekroond met de nationale prijs voor de groenruimten¹⁸.

Daarnaast is volgens Wim Oers een asymmetrie die gestabiliseerd wordt door één of meerdere symmetrieën een terugkerend element in de architectuur van Van Driessche, dat garant staat voor het verkrijgen van een dynamische en harmonieuze compositie¹⁹.

Verdere uitbouw carrière

In 1964 begon Jos Van Driessche les te geven aan de Gentse Sint-Lucasschool. Met zijn team van jonge medewerkers of in samenwerking met andere architecten en kunstenaars als Jean Van den Bogaerde en Vic Temmerman richtte hij zich in het begin van zijn carrière op (internationale) wedstrijdontwerpen, zowel voor individuele gebouwen (Pahlavi National

¹⁶ OERS, op.cit. 32.

¹⁷ S.N. s.d.: Wright – *Organic architecture* [online], <http://flwright.org/training-home-and-studio> (geraadpleegd op 11 januari 2017).

¹⁸ DE BONT Y. & STRAUVEN F.(ed.) op. cit., 239.

¹⁹ Oers, op.cit., 32.

Library, cultureel centrum Belgisch Kongo, Nationale Opera Madrid) als voor urbanisatieprojecten (Maspalomas - Gran Canaria, Manavgat - Side, Parkwijk Marcinelle). Tal van bekroningen en eervolle vermeldingen volgden, die echter jammer genoeg zelden resulteren in concrete opdrachten. Vermelden we voor België de eerste prijs in de wedstrijd uit 1970 voor het monument E3 dat zou opgericht worden ter hoogte van het klaverblad in Zwijnaarde en internationaal in 1966 nog het 'diploma di merito' dat Jos Van Driessche samen met Jean Van den Bogaerde, Walter Verschuere en Victor Temmerman behaalde in de wedstrijd 'Regolo d'Oro' in Milaan, waar Gio Ponti in de jury zat. Het modulaire systeem dat hiervoor ontworpen werd, komt terug in andere ontwerpen (vb. Maspalomas) en werd in 1983 in Lokeren experimenteel opgericht.

In samenwerking met Jean Van den Bogaerde en anderen maakt Van Driessche enkele ontwerpen voor kerken en openbare gebouwen, die effectief uitgevoerd worden. Het gaat om de parochiekerk Heilige Bernadette in Mortsel (1966), de parochiekerk Heilige Familie in Hamme (1970) en het museum voor Deinze en de Leiestreek (1981). Een eigen werk is de basisschool voor jongens in Lokeren, in 1964 gepubliceerd in *La Maison*.

In 1962 krijgt Jos Van Driessche de eerste vermelding bij de Prijs Van de Ven. In tegenstelling tot sommige andere naoorlogse jaren van deze wedstrijd wordt 1962 door architectuurcriticus Pierre Louis Flouquet in *La Maison* omschreven als een sterk jaar, waarin in feite zeer veel inzendingen een onderscheiding verdienen. Het ontwerp van Van Driessche, de woning Dierckx-Schrijvers in Lokeren (foto's 6-7), haalt het voor (onder meer) de eigen woning van Lucien Engels in Elewijt en een woning van Georges Baines. Pierre-Louis Flouquet beschrijft de bekroonde woning in Lokeren als volgt: "*La première mention concerne une "habitation pour un professeur" de l'architecte J. Van Driessche, construction qui n'est pas sans faire songer à certaines villas américaines. L'aspect général possède de la noblesse. On y voit un jeu de volumes agréable et une utilisation habile de matériaux variés donnant de la chaleur à l'ensemble. Un plan discipliné répond aux exigences fonctionnelles de l'existence familiale.*"²⁰.

Het Amerikaans aandoende uiterlijk, het kundige spel met volumes en het gebruik van verschillende materialen, die het geheel een warme uitstraling geven komen ook terug in andere villa's van de architect uit deze periode. Daaraan kan nog een perfecte afstemming op het bouwterrein aan worden toegevoegd. Zowel vrij rechtlijnige (o.m. woningen Dierckx-Schrijvers Lokeren 1960, Anerel Lokeren 1965, foto 12) als complexere ontwerpen komen voor (o.m. woningen Moerman Lokeren 1960, Flerackers Willebroek 1963, foto's 8-10). In de woning Flerackers brengt Jos Van Driessche het wonen op de verdieping, om zo een nog beter uitzicht te hebben op de omringende natuur. Qua architecturale vormgeving zijn er voor deze woningen parallellen te trekken met de architectuur van Wright: de horizontale lijnen, brede overstekken, lage, sterk aan de aarde gebonden volumes²¹ vinden we bijvoorbeeld terug in diens Usonian Houses (cfr. John C. Pew House, Bernard Schwartz House, ... foto's 17-18) evenals het gebruik van breuksteenmetselwerk in combinatie met hout in het exterieur.

Eigen woning

Volgens Wim Oers vormt de eigen woning van Jos Van Driessche een keerpunt in zijn oeuvre²². Dit blijkt ook bij het bekijken van de oeuvrelijst.

In zijn eigen woning en de werken die er op volgen²³ (foto's 19-28) creëert de architect volgens Oers unieke binnenwerelden of droomzones, die niet meer in één oogopslag overzichtelijk zijn: "*Door het ontwerpen van bermen sluit Van Driessche de directe*

²⁰ FLOUQUET P.L., 1962: A propos de 26e Prix d'Architecture Van de Ven. Eloge de la pureté, *La Maison* 18/3, 72.

²¹ BROOKS PFEIFFER B., 2007: *Wright*, Keulen, 10.

²² Oers, op. cit., 34.

²³ Met name de woningen Van den Steen (Waasmunster 1996), Paul Van Driessche (Nazareth 1998), Tack (Deurle 2000), Vlaeminck (Merebeke 2013), Hautekeete (Deinze 2014).

omgeving buiten en zondert hij de locatie af. (...) Door de woning van een beschermend omhulsel te voorzien, versterkt hij bovendien de aantrekkelijkheid van de inhoud. (...) De behoedzaam tussen de bomen ingeplante volumes en taktisch (sic) aangebrachte paden lijken het omgevende landschap te omarmen. (...) Via kronkelende paden worden de bezoekers doorheen de tuin geleid, wordt de pas versneld of vertraagd en een climax voorbereid. De oblieke benadering van de interpenetrerende volumes beoogt het maximaliseren van de plasticiteit, waardoor de gehele compositie aan dramatiek wint.”²⁴.

Toch vergeet de architect zijn basis niet. De veilige binnenwereld die beschutting biedt is ook een uitgangspunt voor de organische architectuur van Wright:

*'A building should convey a sense of shelter, refuge, or protection against the elements. Its inhabitants should never lack privacy or feel exposed and unprotected.'*²⁵

De ruimte in de binnenwereld is ontdaan van de gangbare indeling in kamers. Ruimtes vloeien in elkaar over, staan met elkaar in verbinding maar zijn niet in een oogopslag overzichtelijk. Verschillende vormen van architecturale afscheidingen en niveauverschillen creëren functionele hoeken of zorgen voor afzondering en geborgenheid zonder het contact met de rest van de woning te verliezen. Ook dit is volgens de organische principes van Wright:

*"The reality of the building does not consist of the roof and the walls but the space within to be lived in", said Wright. (...) Interior space is not packed in boxes called rooms; rather, space should flow freely from interior area to interior area. Rooms are never simple rectangles but are broken up vertically and horizontally (alcoves, L-shapes, lowered ceilings, and decks) to give the eye and mind something delightful and sometimes something mysterious to enjoy. An area is never fully comprehended when viewed from one point but must be slowly experienced as one moves through the space. (...)*²⁶

Bijzonder is ook de doorgedreven relatie tot het bouwterrein, de tuin, zoals reeds hoger omschreven.

De woningen die Van Driessche ontwerpt na zijn eigen woning zijn volgens Oers uitgevoerd in een *"sterk individuele architectuur, die zich onttrekt aan het onmiddellijk herkenbare en die zelfs geen associaties oproept"* en *"Alhoewel er een totaal nieuwe geest van uitgaat, lijkt het alsof ze reeds van oudsher bestaan hebben"*²⁷.

(Inter)nationale context en erkenning

Het is inderdaad moeilijk om nationaal of internationaal vergelijkingspunten te vinden, behalve dan voor bepaalde elementen met de architectuur van Frank Lloyd Wright en de Scandinavische architectuur, de invloeden die Jos Van Driessche zelf ook aangeeft en die hij bijvoorbeeld gemeen heeft met de architecten van de Turnhoutse School. Met deze ingrediënten heeft Jos Van Driessche een hoogst persoonlijke stijl gecreëerd, zowel in zijn werken voorafgaand aan de eigen woning als in deze erna.

Het artikel van Wim Oers over Jos Van Driessche dat in 1993 in A+ verscheen is tot op heden de meest diepgaande analyse van het werk van deze architect²⁸. Geert Bekaert verwijst in *'Hedendaagse architectuur in België'* naar Van Driessche als auteur van een

²⁴ Oers, op. cit., 34.

²⁵ S.N. s.d.: Wright – *Organic architecture* [online], <http://flwright.org/training-home-and-studio> (geraadpleegd op 11 januari 2017).

²⁶ S.N. s.d.: Wright – *Organic architecture* [online], <http://flwright.org/training-home-and-studio> (geraadpleegd op 11 januari 2017).

²⁷ OERS W. op cit., 34, 37.

²⁸ OERS W., op.cit.

reeks eigenzinnige woningen in het Waasland met reminiscenties naar Wright²⁹. In De Standaard verscheen het artikel '*Prairiehuizen in het Scheldeland*' van Koen Van Synghel, over de woning die Van Driessche in 1998 in Nazareth ontwierp voor zijn zoon Paul³⁰. Verder verschenen in de jaren zestig een vijftal artikelen over individuele projecten, onder meer in La Maison³¹.

De eigen woning van de architect is opgenomen in de op het Gentse gerichte publicaties '*Architectuur als Buur*', '*Stadmussen onder één dak 2*' en '*Gent en Architectuur*'³². In de laatste wordt ze omschreven als één van de woningen '*die getuigen van een architecturale visie en (...) de op consumptie gerichte bouwproductie overschrijden*'. Samen met niet minder dan zeven andere werken die Jos Van Driessche alleen of in samenwerking uitvoerde³³ is ze opgenomen in de publicatie '*De hedendaagse architectuur in België, een gids*', van J. Aron, P. Burniat en P. Puttemans³⁴. De eigen woning komt ook voor in de '*Top 100 Jonge Bouwkunst*' die het Agentschap Onroerend Erfgoed samenstelde.

De belangstelling voor het werk van Jos Van Driessche groeit. In april 2015 ging een tentoonstelling over de eigen woning door in de Eidgenössische Technische Hochschule Zürich. In september van dat jaar publiceerde de website Tendens TV een interview met de architect³⁵. Van 24/6/2017 tot 8/10/2017 gaat er een overzichtstentoonstelling door in het stadsmuseum van Lokeren, de geboorteplaats van Jos Van Driessche. In 2020-2021 is eveneens een tentoonstelling gepland in het Royal Institute of British Architecture. In het kader daarvan wordt een monografie over het werk voorbereid.

De architectenwoning van Jos Van Driessche heeft aldus een hoge architecturale waarde:

Jos Van Driessche studeerde af aan het Gentse Sint-Lucasinstituut in 1954. De moderne architectuur bevond zich in deze periode in een identiteitscrisis. Het functionalistische modernisme bood geen antwoord meer op alle vragen en werd door veel architecten als beperkend of zelfs remmend ervaren, ook door Jos Van Driessche.

Van Driessche's zoektocht naar een persoonlijke architecturale vormtaal begon tijdens zijn studie en stage bij Hermann Mattern in Kassel, die een optimale relatie tussen mens en leefmilieu, tussen architectuur en landschap nastreefde.

Reizen die hij als jong architect ondernam naar Finland en Denemarken brachten Van Driessche in contact met de moderne Scandinavische architectuur. Het Scandinavische modernisme dat gekenmerkt wordt door de integratie van architectuur in het landschap, een voorkeur voor het gebruik van warme en natuurlijke materialen en aandacht voor ergonomie en menselijke schaal³⁶ van Alvar Aalto, Arne Jacobsen en Jorn Utzon sloot perfect aan bij zijn interessesfeer en werd gekoppeld aan zijn persoonlijke belangstelling voor het werk van Frank Lloyd Wright, wiens principes van organische architectuur onbewust tot uiting komen in het werk van Van Driessche.

Al deze invloeden verwerkt de architect tot een markante, individuele stijl, zoals te zien in vroege werken als de woningen Dierckx-Schrijvers, Anerel, Moerman en Flerackers.

In 1964 begon Jos Van Driessche les te geven aan de Gentse Sint-Lucasschool. Met zijn team van jonge medewerkers of in samenwerking met andere architecten en kunstenaars als Jean Van den Bogaerde en Vic Temmerman richtte hij zich in het begin van zijn carrière op (internationale) wedstrijdontwerpen. Tal van bekroningen en eervolle vermeldingen volgden, wat zijn status als invloedrijk figuur binnen het architectenlandschap bevestigt. Zijn eigen woning in 1974 gebouwd in Sint-Denijs-Westrem betekent een keerpunt in zijn oeuvre en is een referentie voor de werken die erop volgen. Het exterieur met zijn

²⁹ BEKAERT G. 1996 *Hedendaagse architectuur in België*, Tielt, 141.

³⁰ VAN SYNGHEL K. 1999: *Prairiehuizen in het Scheldeland*, De Standaard, 1999. Kon niet geraadpleegd worden.

³¹ Zie hoger.

³² BRACKE G. e.a. 1988: *Architectuur als buur, panorama van Gent en omstreken 1968-88*, Turnhout, 151. Dienst Monumentenzorg (ed.) 2008: *Stadmussen onder dak 2*, Gent, 62.

³³ 4 eigen werken, 3 in samenwerking.

³⁴ ARON J., BURNIAT P. & PUTTEMANS P. 1996 *De hedendaagse architectuur in België Gids*, Brussel.

³⁵ <http://www.tendens.tv/2015/09/tendens-wonen-bezoekt-jos-van-driessche/>

³⁶ DE BONT Y. & STRAUVEN F.(ed.) 2012: *Architectuur in de Golden Sixties*, s.l. 52.

bijzondere materialiteit, in harmonie met en innig verweven met de tuin en de bijzondere ruimtewerking in het interieur getuigen van een architecturale maturiteit, een beheerst werken met harmonieuze verhoudingen en een doorleefd toepassen van de architecturale principes uit de voorgaande fase van zijn werk. De opmerkelijke volumewerking in het exterieur en het creëren van een vloeiende binnenruimte met bijzondere doorzichten in het interieur maken van het pand een ware architecturale sculptuur, die proefondervindelijk van zolder tot kelder en van interieur tot exterieur tot in het detail werd uitgedacht op maat van de bewoners. Vertrekkend van de kwaliteiten van het bouwterrein realiseerde Jos Van Driessche een geborgen droomwereld, een meesterwerk uitgevoerd volgens de principes van de organische architectuur, uniek in Vlaanderen en gaaf bewaard tot ons gekomen.

2.2. Motivering van het type bescherming

De architectenwoning van Jos Van Driessche met studio, appartement en tuinaanleg wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuuroederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemene belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De bescherming heeft betrekking op het pand gelegen Pieter Pauwel Rubenslaan 18-18A in 9051 Gent (Sint-Denijs-Westrem), kadastraal gekend als: Gent, 25ste afdeling Sint-Denijs-Westrem, sectie B, perceel 298L2.

De bescherming betreft het volledige gebouw met interieur en de bijbehorende studio, tuin, tuinmuur en tuinberging, vermits alles als één geheel geconcipieerd is door architect Jos Van Driessche.

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed:

Er ligt geen onroerend erfgoed in de onmiddellijke omgeving van dit pand, noch geïnventariseerd, noch beschermd.

2.4.2. Ruimtelijke Ordening:

Het te beschermen goed ligt volgens het gewestplan in woonzone.

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen, terug te vinden onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg

helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

Om de erfgoedwaarden van het onroerend goed dat met dit besluit wordt beschermd in stand te houden legt het besluit een aantal bijkomende bijzondere voorschriften op. Deze zijn opgenomen in artikel 4 van het besluit.

Deze bepalingen zijn op maat van de bescherming. Hieronder lichten we een aantal van deze bijzondere voorschriften toe zodat duidelijk is wat er mee wordt bedoeld of waarom deze worden opgelegd.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende Onroerenderfgoedgemeente. Een

overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerendergoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

Dienstencentrum Zwijnaarde, Bouwdossiers, 1076/74., Bouwaanvraag Van Driessche J., s.fol.

ARON J., BURNIAT P. & PUTTEMANS P. 1996: *De hedendaagse architectuur in België Gids*, Brussel.

BEKAERT G. 1996: *Hedendaagse architectuur in België*, Tielt, 141.

BRACKE G. e.a. 1988: *Architectuur als buur, panorama van Gent en omstreken 1968-88*, Turnhout, 151.

BROOKS PFEIFFER B., 2007: *Wright*, Keulen, 10.

DE BONT Y. & STRAUVEN F.(ed.) 2012: *Architectuur in de Golden Sixties*, s.l..

DIENST MONUMENTENZORG (ED.) 2008: *Stadsmussen onder dak 2*, Gent, 62.

FLOUQUET P.L., 1962: A propos de 26e Prix d'Architecture Van de Ven. Eloge de la pureté, *La Maison* 18/3, 72.

OERS W. 1993: Jos Van Driessche, A+, 31-37.

S.N. s.d.: *Wright – Organic architecture* [online], <http://flwright.org/training-home-and-studio> (geraadpleegd op 11 januari 2017).

S.N. s.d.: *Tendens-wonen-bezoekt-jos-van-driessche* [online], <http://www.tendens.tv/2015/09/tendens-wonen-bezoekt-jos-van-driessche/> (geraadpleegd op 11 januari 2017).

De beschrijving van het interieur werd opgesteld na het plaatsbezoek van 12 juli 2016. Tijdens dit plaatsbezoek verstrekke Jos Van Driessche zelf informatie over de totstandkoming en over details van de afwerking en de gebruikte materialen. Ook Wim Oers was aanwezig en lichtte bepaalde aspecten toe.

Informatie van Jos Van Driessche per e mail van Bert Verschuren dd. 9/10/2016.

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan bij de bescherming

Afzonderlijk document

5.2. Fotobijlage

Afzonderlijk document

5.3. Oeuvrelijst van Jos Van Driessche

Afzonderlijk document